

О. Д. Рожко,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 336.14 (477)

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Визначається роль бюджету в забезпеченні соціальної та економічної стабільності держави. Здійснено оцінку використання моделей фінансування соціальних витратків у зарубіжних країнах. Запропоновано напрями підвищення ефективності соціальних витратків бюджету в Україні.

Ключові слова: бюджет, бюджетні видатки, бюджетна політика, соціально-економічний розвиток.

На сьогодні побудова моделі сучасної ринкової економіки вимагає теоретичного переосмислення і практичного дослідження місця та ролі бюджету, його дохідної та видаткової частин в економічній системі країни. Значення бюджету в стабільності держави посилюється ще й тим, що в умовах економіки перехідного типу держава змушена взяти на себе функції централізації та перерозподілу фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій населення, фінансування соціально-культурної сфери, регулювання міждержавних та міжбюджетних економічних відносин. Тому є нагальним обґрунтування необхідності зростання ролі бюджетних витратків у забезпеченні та регулюванні соціально-економічного розвитку держави.

Необхідно зазначити, що дослідженням проблем впливу витратків державного бюджету на соціально-економічні процеси присвячено праці Ш. Бланкарта, А. Вагнера, К. Вікселя, О. Василика, І. Лютого, К. Павлюк, В. Опаріна, О. Кириленко, І. Луніної, Ю. Пасічника, Дж. Стігліца, В. Тропіної та інших. Віддаючи належне наявним науковим розробкам зарубіжних і вітчизняних учених з окресленої проблематики, потрібно зазначити, що недостатньо дослідженою є роль витратків державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання та фінансової політики держави.

Метою статті є визначення ступеня соціальної спрямованості бюджетних витратків та виокремлення пропозицій щодо підвищення їх ефективності в Україні.

Сучасні макроекономічні показники підтверджують оцінку експертів: нині в Україні у сфері бюджету концентруються найгостріші проблеми економічного й соціального життя держави. Непрозорість державних фінансів, неповне розкриття інформації про стан державного сектору призводять до прихованих дисбалансів та проблемного бюджету. А це свідчить про ризик невиконання державою своїх соціальних зобов'язань і гальмування економічного розвитку. Необхідно зазначити, що в країнах із розвинутою ринковою економікою запроваджені ефективні моделі функціонування бюджету. Водночас трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, мають свої особливості та потребують вивчення надбань світової фінансової науки та пошуку шляхів ефективного використання зарубіжного досвіду. Вибір моделі фінансових відносин і побудови бюджету держави залежить від багатьох

чинників: конкретних історичних традицій, природних умов, багатства країни, завдань, що стоять у соціальній та економічній сферах, а також психології тієї чи іншої нації. Держава обирає ту економічну систему й ту фінансову модель, яка найбільше їй підходить і водночас дає відповідні результати [1, с. 72]. Саме визначення національної моделі соціально-економічного розвитку держави повинно базуватися на практичному дослідженні існуючих у світі моделей функціонування бюджету. У світовій практиці за послідовністю розподілу ВВП розрізняють моделі ринкової та адміністративної економіки. Сутність фінансової моделі адміністративної економіки полягає в тому, що переважна частина національного доходу відразу ж централізується у бюджеті. Держава як монополний власник засобів виробництва з самого початку виключає цю частину із розподільних відносин, установлює через нормування оплати праці й планове ціноутворення пропорції між заробітною платою і грошовими накопиченнями. При цьому, на відміну від ринкової економіки, де в складі ВВП переважає частка заробітної плати, в адміністративній економіці частка грошових накопичень є основною. Яскравими представниками адміністративної економіки є Китайська Народна Республіка та Саудівська Аравія, а також Північна Корея. На жаль, статистичні дані щодо Північної Кореї інформаційними та експертними агентствами не надаються, що є однією з характерних ознак країн командно-адміністративного типу — закритістю інформації. Основні соціально-економічні показники розвитку Китайської Народної Республіки та Саудівської Аравії нами сформовані згідно з їх річними статистичними звітами за період 2010–2012 років та наведені в табл. 1 [2; 3].

Таблиця 1

**Соціально-економічні показники розвитку країн
з адміністративною економікою [2; 3; 4]**

Показник	КНР			Саудівська Аравія		
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
ВВП, млрд. дол. США	2589,5	2804,4	3070,8	254,0	255,5	265,0
Інфляція, %	6,1	0,6	5,1	9,9	5,1	5,4
Експорт, % до ВВП	36,4	24,3	22,9	71,2	43,6	50,7
Імпорт, % до ВВП	26,2	23,0	23,6	26,2	21,8	21,3
Медичне забезпечення	1,8	1,8	1,9	1,4	1,4	1,4
Мобільне забезпечення	48,2	54,8	61,1	128,6	144,8	153,8
Рівень безробіття, %	4,2	4,3	4,3	5,0	5,7	5,8

За даними інформаційного агентства “Datamonitor” [2], у Китаї рівень ВВП виявляє тенденцію до постійного зростання, у 2012 році він становив понад 3 000 млрд. доларів США. Рівень інфляції, хоча і сягнув у 2010 році 6,1 %, вже у 2011 році стабілізувався та знизився до 0,6 %, за прогнозними розрахунками до 2013–2016 років буде коливатися у межах 2–2,5 %. Саудівська Аравія, у свою чергу, демонструє зменшення рівня інфляції з 9,9 % до 5,1 % у 2010–2011 рр. та прогнозує подальшу стабілізацію показника до 2016 року на рівні 5 %. Рівень експорту та імпорту як в Китаї, так і в Саудівській Аравії має тенденцію до зменшення. За даними [2; 3; 4], одними з важливих показників соціального забезпечення у більшості країн світу є показники рівня безробіття, медичного і мобільного забезпечення населення.

Показник медичного забезпечення населення розраховується на 1000 жителів і відображає забезпечення медичної сфери висококваліфікованим персоналом. У свою чергу, показник мобільного забезпечення розраховується на 100 осіб, він характеризує рівень зв'язку і можливість швидкого інформаційного доступу до установ і закладів соціальної сфери. Можемо спостерігати тенденцію зростання цих показників у країнах з адміністративною економікою. Так, наприклад, медичне забезпечення всередньому КНР — 1,9, а в Саудівській Аравії — 1,5 лікарів на

1 000 жителів. Що стосується мобільного забезпечення населення досліджуваних країн, кількість мобільних телефонів на 100 жителів у Саудівській Аравії більш ніж удвічі перевищує цей показник у Китаї, і становить в 2012 році 61,1 та 153,8 відповідно. Рівень безробіття як у Китаї, так і в Саудівській Аравії має тенденцію до незначного зростання — 4,4 % та 6,3 % відповідно. Проте у більшості країн світу в розподілі ВВП домінує модель ринкової економіки. У країнах з ринковою економікою переважна частина вартості створеного ВВП розподіляється між тими, хто зайнятий у його створенні.

Окремі соціально-економічні показники країн з ринковою економікою проілюстровані у табл. 2 та табл. 3.

Найбільший рівень медичного забезпечення (табл. 3) відмічено в таких країнах, як Австрія, Іспанія, Норвегія та Нідерланди, а найменший — у США (в межах 2 лікарів на 1 000 жителів) та Китаї (2,5 лікаря на 1 000 жителів). Необхідно відмітити, що для всіх досліджуваних країн притаманна тенденція до постійного нарощення загального рівня медичного забезпечення.

Показник мобільного забезпечення найвищий в Італії та Росії — близько 152 мобільних телефонів на 100 осіб, а найменший (менше 100 телефонів) — у таких країнах, як США та Франція. Найвищий рівень безробіття в 2012 році помічено у Іспанії — 19,3 %; це пов'язано з глибокими фінансовими потрясіннями. Рівень безробіття понад 9 % притаманний для таких країн, як ФРН, Франція, Італія, Польща, Чеська Республіка, Україна, Фінляндія, Швеція та США. Але в таких країнах, як Італія, ФРН, Польща та Чеська Республіка, в подальшому прогнозується зменшення цього показника. Для України показник рівня безробіття 7,6 % на 2013 рік дає можливість сподіватися на краще.

Необхідно зазначити, кожна країна використовує систему показників, які дають змогу оцінити її фінансову модель побудови бюджету, проте основним критерієм ефективності є економічна і соціальна стабільність суб'єктів фінансових відносин у державі.

Так, у світовій практиці моделі фінансових відносин за рівнем централізації ВВП у бюджеті поділяють на американські, скандинавські та західноєвропейські, а за формою побудови бюджетного устрою — на унітарні, федеративні та конфедеративні держави. Основними ознаками американської моделі є централізація ВВП, що становить 25–30 % [1, с. 15]; (в інших джерелах — 30–35 % [7, с. 24]); значна частка видатків на розвиток військового комплексу; використання принципу мінімального забезпечення у соціальній сфері; мінімальне втручання держави у фінансову сферу. Як вважають деякі експерти, представниками американської моделі побудови ринкової економіки за ознакою федеративного устрою та високим рівнем забезпечення фінансування військового комплексу на сьогодні є бюджетні системи США і Російської Федерації.

Протилежною американській є скандинавська модель. До основних ознак скандинавської моделі потрібно віднести рівень централізації ВВП до 60 % [1, с. 15] — 65 % [7, с. 24]; високий рівень доходів населення й оподаткування; високий рівень соціального забезпечення і розгалужену соціальну сферу.

Скандинавська модель фінансових відносин створює клімат упевненості й соціальної рівноваженості, оскільки не така жорстка, як американська. Але вона можлива лише за умов високого рівня доходів громадян та належної культури і свідомості народу, а також відповідного ставлення до праці, поваги до державного сектору. Представниками скандинавської моделі є Данія, Норвегія, Фінляндія і Швеція.

Таблиця 2

Динаміка економічних показників країн
з ринковою та перехідною економікою у 2010–2012 роках [2; 3; 4; 5; 6]

Країна	Показник	Рік		
		2010	2011	2012
Росія	ВВП, \$ млрд.	431,0	396,6	408,5
	Інфляція	13,1	10,7	8,9
	Експорт	28,7	31,4	31,0
	Імпорт	17,8	19,8	20,7
США	ВВП, \$ млрд.	11807,4	11518	11801,1
	Інфляція	4,1	-0,5	2,2
	Експорт	12,53	11,01	10,6
	Імпорт	17,57	15,4	15,98
Австрія	ВВП, \$ млрд.	223,9	216,1	217,4
	Інфляція	3,3	0,5	1,1
	Експорт	59,1	60,1	56,1
	Імпорт	53,4	53,3	55,2
Польща	ВВП, \$ млрд.	236,9	240,5	245,8
	Інфляція	4,2	4,0	2,5
	Експорт	38,5	36,0	33,5
	Імпорт	44,4	36,2	39,2
Чехія	ВВП, \$ млрд.	79,2	75,7	77,0
	Інфляція	6,4	1,0	1,4
	Експорт	77,5	58,0	53,1
	Імпорт	73,3	60,2	63,.
Україна	ВВП, \$ млрд.	47,9	164,25	172,8
	Інфляція	9,1	4,6	7,9
	Експорт	47,1	41,8	32,7
	Імпорт	55,1	47,8	49,2
ФРН	ВВП, \$ млрд.	2090,3	1987,9	2011,8
	Інфляція	2,7	0,3	0,5
	Експорт	46,59	40,47	38,98
	Імпорт	40,67	39,2	42,7
Франція	ВВП, \$ млрд.	1511,2	1477,9	1495,7
	Інфляція	3,1	0,1	1,1
	Експорт	26,4	23,2	22,2
	Імпорт	28,9	26,6	26,9
Іспанія	ВВП, \$ млрд.	742,1	714,7	709,0
	Інфляція	4,5	-0,3	0,8
	Експорт	25,6	22,5	21,6
	Імпорт	31,5	26,2	25,1
Італія	ВВП, \$ млрд.	1172,2	1117,1	1123,2
	Інфляція	3,4	0,9	1,3
	Експорт	28,5	26,9	25,0
	Імпорт	29,7	27,9	26,1
Данія	ВВП, \$ млрд.	178,4	170,4	172,4
	Інфляція	3,5	1,6	1,8
	Експорт	55,0	50,0	46,9
	Імпорт	52,3	50,2	54,2
Норвегія	ВВП, \$ млрд.	202,0	197,6	199,8
	Інфляція	3,6	2,1	1,7
	Експорт	51,8	47,2	44,8
	Імпорт	29,5	33,6	35,1
Фінляндія	ВВП, \$ млрд.	152,4	141,9	143,2
	Інфляція	4,0	1,6	1,1
	Експорт	46,5	43,9	41,5
	Імпорт	42,7	36,8	37,4
Швеція	ВВП, \$ млрд.	296,0	282,4	286,3
	Інфляція	3,4	-0,3	1,5
	Експорт	54,3	55,5	52,0
	Імпорт	46,5	48,7	48,2

Таблиця 3

**Динаміка соціальних показників країн
з ринковою та перехідною економікою у 2010–2012 роках [2; 3; 4; 5; 6]**

Країна	Показник	Рік		
		2010	2011	2012
Росія	Медичне забезпечення	4,3	4,4	4,4
	Мобільне забезпечення	133,0	144,0	152
	Рівень безробіття	6,3	8,4	8,6
США	Медичне забезпечення	2,4	2,4	2,4
	Мобільне забезпечення	84,3	85,8	87,2
	Рівень безробіття	5,8	9,28	10
Австрія	Медичне забезпечення	3,8	3,9	4,0
	Мобільне забезпечення	131,5	139,3	144,8
	Рівень безробіття	4,7	4,7	4,7
Польща	Медичне забезпечення	3,6	3,6	3,6
	Мобільне забезпечення	114,5	120,2	124,9
	Рівень безробіття	9,5	8,4	9,6
Чехія	Медичне забезпечення	3,6	3,6	3,6
	Мобільне забезпечення	138,6	142,8	145,8
	Рівень безробіття	4,4	8,0	9,3
Україна	Медичне забезпечення	3,4	3,4	3,4
	Мобільне забезпечення	138,6	142,8	145,8
	Рівень безробіття	8,7	8,5	8,3
ФРН	Медичне забезпечення	3,5	3,5	3,5
	Мобільне забезпечення	130	139,3	144,8
	Рівень безробіття	4,7	4,7	4,7
Франція	Медичне забезпечення	3,3	3,3	3,3
	Мобільне забезпечення	90,2	93,9	97,1
	Рівень безробіття	7,4	9,4	10,3
Іспанія	Медичне забезпечення	5,0	5,0	5,0
	Мобільне забезпечення	121,4	124,8	127,8
	Рівень безробіття	11,3	18,0	19,3
Італія	Медичне забезпечення	3,9	4,0	4,0
	Мобільне забезпечення	148,8	150,6	152,2
	Рівень безробіття	6,7	8,3	9,3
Данія	Медичне забезпечення	3,8	3,8	3,8
	Мобільне забезпечення	119,5	123,1	126,5
	Рівень безробіття	3,4	6,0	7,0
Норвегія	Медичне забезпечення	3,9	4,0	4,1
	Мобільне забезпечення	113,1	116,7	120,0
	Рівень безробіття	2,6	3,2	3,6
Фінляндія	Медичне забезпечення	3,4	3,4	3,4
	Мобільне забезпечення	130,4	139,0	143,9
	Рівень безробіття	6,4	8,2	9,6
Швеція	Медичне забезпечення	3,3	3,3	3,4
	Мобільне забезпечення	123,8	130,8	136,1
	Рівень безробіття	6,2	8,5	10,7

Західноєвропейська модель характеризується такими ознаками: рівень централізації ВВП — 30–40 % [7, с. 24], або 35–45 % [1, с. 16]; поміркований рівень оподаткування та надання державою соціальних послуг; значний рівень видатків на освіту. Представниками західноєвропейської моделі ринкової економіки є майже всі країни західної, центральної та східної Європи. Як приклад, у табл. 2 і 3 були проілюстровані соціально-економічні показники Австрії, Іспанії, Італії, Нідерландів, ФРН, Польщі, Франції, Чехії.

У розрізі дослідження на рис. 1 показана матриця групування країн світу за рівнем централізації ВВП за доходами та рівнем перерозподілу ВВП за видатками. Сформовано чотири кластери моделей фінансових відносин і побудови бюджету. До першого кластера за рівнем централізації ВВП до 25 % входять США та Китайська Народна Республіка. До другого кластера належать країни з перехідною економікою та економікою, що розвивається, і характеризуються помірним рівнем централізації ВВП 30–40 %: Україна, Росія, Іспанія, Польща, Чехія, Греція, Болгарія, Румунія, Словаччина, Латвія, Естонія, а також Бельгія.

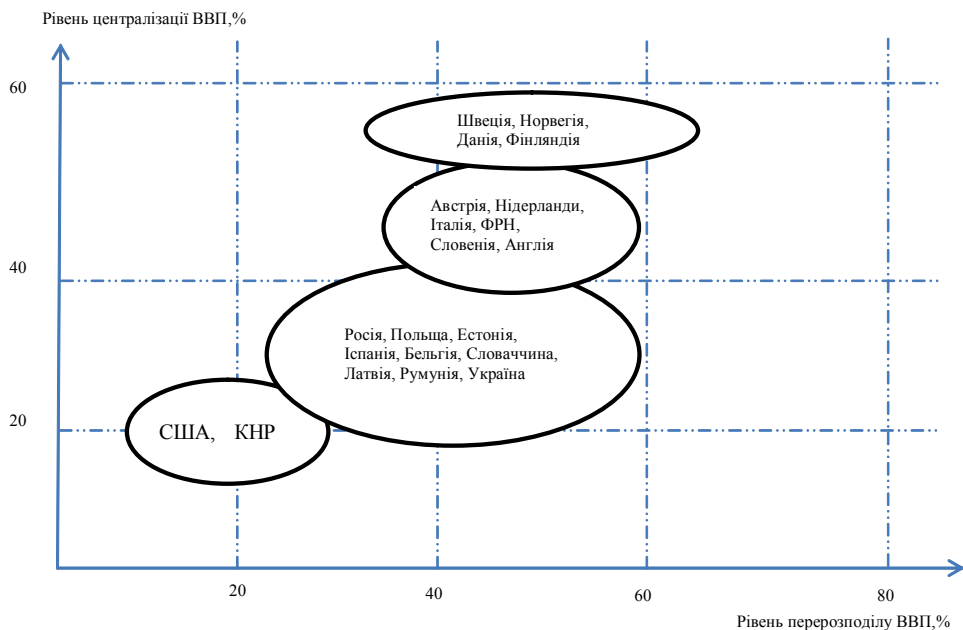

Рис. 1. Матриця класифікації країн світу за рівнем централізації та перерозподілу ВВП [2; 3; 4; 5; 6]

До третього кластера належать високорозвинені країни, де рівень централізації ВВП знаходиться в межах 41–50 %: ФРН, Італія, Франція, Австрія, Англія. Також високий рівень централізації ВВП має Словенія. До четвертого кластера належать країни з високим рівнем соціального забезпечення та централізації ВВП (51–60 %): Фінляндія, Норвегія, Швеція, Данія, Саудівська Аравія.

За результатами проведеного матричного та кластерного аналізу стає очевидним, що роль бюджету у фінансовому забезпеченні й регулюванні соціально-економічних процесів зумовлюється роллю держави в житті суспільства. Бюджет як важливий фінансовий документ держави урівноважує фінансові інтереси суб'єктів розподільних відносин, забезпечує збалансований розвиток країни.

У розрізі дослідження проаналізовані соціальні функції бюджету щодо фінансування видатків держави на освіту, на медичне забезпечення, на охорону здоров'я в Україні, КНР, Росії, ФРН, Швеції (рис. 2–3).

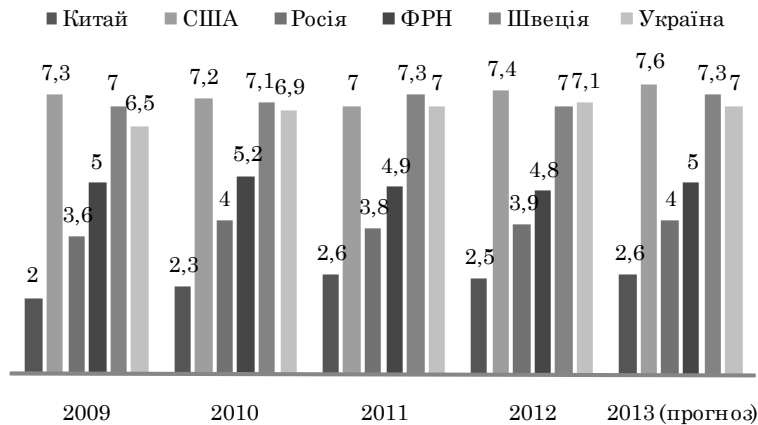

Рис. 2. Рівень видатків на освіту, % до ВВП [2; 3; 4; 5; 6]

Яскравою характеристикою побудови фінансової моделі бюджету держави є реалізація соціальної функції, але підхід до її фінансового забезпечення різний. Визначальними питаннями стають міра охоплення основних ланок соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, культура) та розміри їх забезпечення державою. У цих питаннях кожна країна має свій підхід, що свідчить про індивідуальність фінансових моделей. Згідно з проведеним дослідженням постійне зростання видатків на освіту (рис. 2) спостерігається в США, ФРН, Швеції та Україні (5–7 %), у Китаї рівень видатків на освіту — близько 2,5 % ВВП, у Росії такі видатки не перевищують 3,8 % від ВВП.

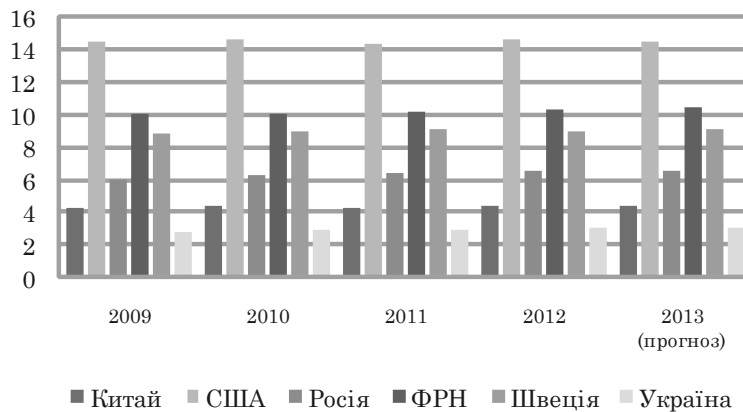

Рис. 3. Рівень видатків на охорону здоров'я, % ВВП [2; 3; 4; 5; 6]

Видатки на охорону здоров'я (рис. 3) найбільші в США — в межах 15 % та ФРН — 11 %, найменші в Україні — близько 4 % ВВП. Китай має рівень видатків на охорону здоров'я впродовж 2009–2012 років у межах 5 %. Росія демонструє зростання видатків на охорону здоров'я, які в 2009 році були на рівні 6 %, а вже у 2012 році сягнули рівня 7,2 % ВВП [2; 5; 6].

Застосування матричного та кластерного аналізу дозволило виявити певні дисбаланси в перерозподілі ВВП та обґрунтувати напрямки побудови ефективної моделі функціонування бюджету держави. Так, в Україні фінансування освіти відбувається в межах 6,5 % та недостатньо фінансується охорона здоров'я — 4 %. Для подальшого ефективного функціонування економіки України та з метою раціонального розподілу видатків бюджету запропоновано зменшення рівня видатків на освіту (у відносному вираженні) до рівня 4–5 % ВВП та збільшення рівня видатків на охорону здоров'я у межах до 7–10 % ВВП, що є характерним для західноєвропейської моделі надання державних послуг та забезпечення соціальних стандартів життя населення.

Отже, бюджет країни відіграє важливу роль у реалізації ефективної соціально-економічної політики, коли належні бюджетні ресурси та їх ефективне використання забезпечують фінансову стабільність держави. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні у сфері бюджетного простору, мають свої особливості й потребують пошуку ефективних способів вирішення найгостріших проблем економічного і соціального життя держави. Результати проведеного дослідження підкреслюють необхідність стратегічних перетворень заради досягнення соціальної та економічної стабільності: створення базових передумов економічного зростання через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи, модернізації податкової системи. У цьому контексті доцільним є формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації інфраструктури й базових секторів економіки. Для підвищення ефективності соціальних видатків необхідним є збереження й розвиток людського та соціального капіталу шляхом підвищення ефективності і стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти та медичного обслуговування. Окреслені орієнтири, на нашу думку, повинні становити основу пріоритетів соціально-економічних реформ в Україні.

Список використаних джерел

1. Федосов, В. Бюджетний менеджмент [Текст] : [підруч.] / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. Федосова. — К. : КНЕУ, 2008. — 864 с.
2. Country Statistics [Electronic resource] Datamonitor. — URL : <http://www.datamonitor.com>.
3. World Economic Outlook (WEO) data, IMF [Electronic resource] EconStats: GDP Industrial Production Money Supply Inflation US Japan China. — URL : <http://www.econstats.com/weo/V018.htm>.
4. Key figures on Europe 2012, Eurostat Pocketbooks [Electronic Resource] Eurostat. — URL : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EI-12-001/EN/KS-EI-12-001-EN.PDF.
5. Про схвалення Прогнозу Державного бюджету України на 2013 і 2014 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 318 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/318-2012-п>.
6. Основные направления бюджетной политики на 2012 год и плановый период 2013 и 2014 годов [Электронный ресурс] / Министерство финансов Российской Федерации [Электронный ресурс] Консультант Плюс онлайн. — URL : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=119093>.
7. Опарін, В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит" / В. М. Опарін; МОН України, КНЕУ. — К., 2006. — 37 с.

Надійшла до редакції 14.03.2013

Рожко А. Д. Социальная направленность бюджетных расходов в современных условиях экономического развития Украины

Определяется роль бюджета в обеспечении социальной и экономической стабильности государства. Осуществлена оценка использования моделей финансирования социальных расходов в зарубежных странах. Предложены направления повышения эффективности социальных расходов бюджета в Украине.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные расходы, бюджетная политика, социально-экономическое развитие.

Rozhko, O. D. Social Orientation of Budgetary Charges in the Modern Terms of Economic Development of Ukraine

The role of budget in providing of social and economic stability of the state is determined in the article. The estimation of using models of financing of social charges in foreign countries is carried out. Directions of increasing efficiency of social charges of budget in Ukraine are offered.

Keywords: budget, budgetary charges, fiscal policy, socio-economic development.

